

Για έναν κοινό Δημόσιο Πολιτισμό

Κώστας Λάβδας – Δημήτρης Χρυσοχόου

Περίληψη

Η μελέτη αυτή προσεγγίζει ορισμένες από τις βασικές συνιστώσες του δημόσιου πολιτισμού της Ευρώπης, συνδέοντας τη δημόσια συζήτηση για το μέλλον της Ευρωπαϊκής Ένωσης με την ανάπτυξη μιας διαβουλευτικής δημόσιας σφαίρας, ικανής να οδηγήσει σε ένα σύστημα δημοκρατικής συνδιάθεσης μεταξύ των συμμετεχόντων κρατών και πολιτών. Η εν λόγω συζήτηση συνδέεται με μια ευρύτερη διαδικασία πολιτικής και κοινωνικής μάθησης, μέσω της οποίας τα μέλη της ευρωπαϊκής πολιτικής κοινωνίας είναι σε θέση να αναπτύξουν κοινές αντιλήψεις και κοινές αξιακές αναφορές γύρω από το τι συνιστά χρηστή πολιτεία μέσα από την προσήλωσή τους στη δημοκρατική διαδικασία, και στις θεσμικές και αξιακές επιταγές του κράτους δικαίου, της διαπολιτισμικής ανεκτικότητας και της ενεργού ιδιότητας του πολίτη.

θέσεις για την υπεράσπιση της Ευρώπης

Από τα πρώτα της κιόλας βήματα, η ευρωπαϊκή ενοποίηση συγκέντρωσε το διεθνές ενδιαφέρον για τους εξής λόγους: α) ανέδειξε ένα καινοφανές πρότυπο περιφερειακής ανασυγκρότησης με στόχο την κοινωνική ευημερία του συνόλου, β) εισήγαγε ένα νέο θεσμικό σύστημα, την Κοινοτική Μέθοδο, το οποίο κατάφερε να υπερβεί τις εγγενείς δυσλειτουργίες της κλασικής διακυβερνητικής συνεργασίας, και γ) συνέβαλε σε μια διαδικασία ειρηνικής αλλαγής μέσω της ανάδυσης μιας κοινότητας ειρήνης, η εξέλιξη της οποίας επέφερε δομικές προσαρμογές στα εθνικά συστήματα. Στη σημερινή συγκυρία, πολλοί αναφέρονται στα όρια της ενοποίησης με αφορμή τη μαζική διεύρυνση της ΕΕ, την αναποτελεσματικότητα του τρόπου λήψης των αποφάσεων, και την αδυναμία της ΕΕ να γίνει επαρκώς διαφανής, κατανοητή και προσιτή στους πολίτες. Ξεχνούν, όμως, οι απανταχού επικριτές της, ότι η ΕΕ:

α) αποτελεί το πιο σύνθετο και καινοφανές πρότυπο διακυβέρνησης, η αξιολόγηση του οποίου δεν μπορεί να αποτελεί επιλεκτικά και μόνον συγκρίσιμο μέγεθος με τα εθνικά του

υποσυστήματα, β) προβάλλει ένα διευρυμένο πολιτικό χώρο, ο οποίος εγγυάται την ειρηνική κοινωνική μεταβολή και διευθέτηση των διαφορών, γ) αποτελεί άξονα εδραίωσης της σταθερότητας για πλήθος κρατών που κινούνται στον περίγυρό της, δ) συγκρινόμενη με άλλους διεθνείς οργανισμούς, αποτελεί το πιο εξελιγμένο σύστημα πολυεπίπεδης διακυβέρνησης, με κατοχυρωμένα θεσμικά εχέγγυα για την προστασία των δικαιωμάτων και του κράτους δικαίου, ε) μόνο συγκρινόμενη με τα συστατικά της μέρη υπολείπεται της επαρκούς δημοκρατικής νομιμοποίησης, έχοντας όμως θεσπίσει μηχανισμούς για τη μεταφορά των όρων της χρηστής διακυβέρνησης σε διεθνικό επίπεδο, στ) αποτελεί, συγκρινόμενη με άλλες ενώσεις κρατών, το πλέον ενοποιημένο σύνολο συλλογικών νορμών για τη συνάσκηση της κυριαρχίας, ζ) παρά τις πολλές κρίσεις που έχει αντιμετωπίσει, καταφέρνει να επιτυγχάνει μια σύνθεση χωρίς να αλλοιώνει τους καταστατικούς στόχους μιας ιστορικά μοναδικής συνένωσης κρατών και πολιτών, και η) δεν μπορεί παρά να παράγει, ως αποτελέσματα πολιτικής, αυτά που εν τέλει καθορίζουν η δημοκρατική βούληση και οι προτιμήσεις των μερών της.

Η υπεράσπιση της ΕΕ δεν σημαίνει ότι δεν θα πρέπει να προβεί σε τομές, ικανές να εγγυηθούν τη διαφάνεια και ορατότητα των πολιτικών της, περισσότερη και καλύτερη δημοκρατία σε θεσμικό (έλεγχοι και εξισορροπήσεις) και κοινωνικο-ψυχολογικό (διαμόρφωση δήμου) επίπεδο, και ουσιαστικότερη κοινωνική συνοχή, βάσει ποιοτικών επιλογών για τους πολίτες της. Απαιτείται, έτσι, ένα νέο ευρωπαϊκό σχέδιασμα, που θα αναδείξει τις αξίες του κοινού δημόσιου πολιτισμού των μερών μέσω ενός προτύπου διακυβέρνησης που θα βασίζεται στη δημόσια διαβούλευση, την έλλογη αντιπαράθεση

των πολιτών για το κοινό τους μέλλον, τη διασφάλιση του «δικαιώματος στο δικαίωμα» (Bellamy, 2001), την ανάδειξη νέων πεδίων και μέσων δημοκρατικής διεκδίκησης, και την ανάδυση μιας νέας αίσθησης διαδικασίας και προορισμού, που θα περνά μέσα από την αναγωγή των πολιτών σε φορείς συστημικής αλλαγής. Η ΕΕ έχει ήδη εισέλθει σε ένα στάδιο περισυλλογής, το οποίο όμως φαίνεται να αφορά περισσότερο τις ηγετικές ομάδες παρά τους πολίτες. Εξακολουθεί έτσι να συντηρείται το «διαβουλευτικό έλλειμμα». Ομοίως, οι αλλαγές που προτάσσει η διεύρυνση δεν μπορούν να αποτελούν σε μόνιμη βάση πεδίο άρθρωσης ενός ακραιφνώς λογιστικού δημόσιου λόγου, αγνοώντας με τον τρόπο αυτό την κοινωνική δυσφορία γύρω από τη μονοεστιακή φιλοσοφία της ευρωπαϊκής οικονομικής διακυβέρνησης. Το μέλλον της Ευρώπης, όμως, δεν εξαντλείται επίσης στα στενά όρια της πολιτικής ή οικονομικής συγκυρίας, αλλά αποτελεί μια κοινή δημόσια πρόκληση και, συγχρόνως, πρόσκληση ενεργού ενδιαφέροντος για τη δημόσια συμμετοχή των πολιτών σε έναν ανοικτό διάλογο με σεβασμό στη διαφορετική άποψη και στις κοινές δημοκρατικές αξίες. Συνολικά, η όλη συζήτηση αναδεικνύει την ανάγκη για ένα αξιοκεντρικό πρότυπο διακυβέρνησης, με στόχο τον εμπλουτισμό και όχι την απόρριψη των σημερινών επιτευγμάτων. Έτσι θα ανταποκριθεί η ΕΕ στο δημόσιο αίτημα, όχι για περισσότερη ή λιγότερη Ευρώπη, αλλά για μια συνεκτική πολιτεία ίσων και κυρίαρχων πολιτών.

Η παιδεία της δημοκρατίας ως δημόσιος πολιτισμός

Παράλληλα, προβάλλει η ανάγκη εστίασης σε ζητήματα «παιδείας της δημοκρατίας», ώστε να αντιμετωπίσει η Ευρώπη την αυξανόμενη έλλειψη συμμετοχής κυρίως των νέων στα

ευρωπαϊκά δρώμενα, συμβάλλοντας με τον τρόπο αυτό στην ανάπτυξη και περαιτέρω εδραίωση της έλλογης κριτικής σκέψης, της ανεκτικότητας και μιας κοινής ιδιότητας του «ανήκειν» στο πλαίσιο μιας δημοκρατικά οργανωμένης και κοινωνικά νομιμοποιημένης κοινοπολιτείας: σε μια νέα μορφή πολιτικής συγκρότησης, ικανής να αναδείξει τη σημασία ενός ανθρωποκεντρικού σχεδιασματος γύρω από το μέλλον της Ευρώπης ως κοινότητας ενεργών πολιτών. Μέσω της προώθησης εκπαιδευτικών πρωτοβουλιών και της ανάπτυξης δεξιοτήτων και καινοτόμων εργαλείων μάθησης, η Ευρώπη θα μπορέσει να θέσει τα θεμέλια για έναν μακρόπνοο σχεδιασμό με στόχο την ενίσχυση της συμμετοχής και τη διαμόρφωση ενός ευρωπαϊκού δήμου: μιας κοινότητας πολιτών, ικανής να μεταβιβάζει τα δημοκρατικά της αιτήματα προς, και μέσω, των κοινών θεσμών. Η ευρωπαϊκή ιδιότητα του πολίτη θα αποκτήσει, έτσι, ένα κοινό σημείο αναφοράς για την προάσπιση των καταστατικών αρχών της Ευρώπης, όπως η διαπολιτισμική ανεκτικότητα και ο σεβασμός στη διαφορετικότητα.¹⁹

Ειδικότερα, στόχος της διαπολιτισμικής παιδείας είναι η επικράτηση ενός πνεύματος δημοκρατικού κοσμοπολιτισμού

19. Βλ. μεταξύ άλλων, Council of Europe, *Strategies for learning democratic citizenship*, 2000. Council of Europe, *All-European Study on Education for Democratic Citizenship Policies*, November 2004. T. Huddleston and D. Kerr (επιμ.), *Making Sense of Citizenship: A Continuing Professional Development Handbook*, London, Hodder Murray, 2006. D. N. Chrysochoou, *Greece's Contribution to Education for Democratic Citizenship*, Athens, Hellenic Ministry of National Education and Religious Affairs, 2007. Δ. Καρακατσάνη, *Εκπαίδευση και πολιτική διαπαιδαγώγηση: Γνώσεις, αξίες, πρακτικές*, Αθήνα, Μεταίχμιο, 2004.

και κοινωνικής εξοικείωσης με τις ποικίλες παραδόσεις διαφορετικά οργανωμένων λαών. Επιβεβαιώνεται, έτσι, ότι η νέα εκπαιδευτική προοπτική που διανοίγεται σήμερα στην Ευρώπη με αναφορά στις κοινές δημοκρατικές αξίες των πολιτών αποτελεί το κρίσιμο μέγεθος για την εξέλιξη ενός κοινού δημόσιου πολιτισμού. Μαθαίνοντας και βιώνοντας τη δημοκρατία με τις ποικίλες τυπικές και άτυπες διαδικασίες της, αλλά και τις κοινωνικές νόρμες που απαιτούνται για την εδραίωση ενός νέου, συμμετοχικού δημόσιου ήθους, οι πολίτες εξοπλίζονται με τα απαραίτητα εκείνα εφόδια για την ποιοτική αναβάθμιση των όρων της κοινής πολιτικής συμβίωσης, αναπτύσσοντας την ικανότητα να αναγνωρίζουν τα δικαιώματα και τις υποχρεώσεις των άλλων, σεβόμενοι έμπρακτα τις επιταγές της πολυπολιτισμικότητας και την ελεύθερη ανάπτυξη της προσωπικότητας. Η παιδεία της δημοκρατίας βοηθά ακόμη τους πολίτες να εμπλέκονται μεταξύ τους σε δικαίους και αμοιβαίως αποδεκτούς συμβιβασμούς, διατηρώντας τη δημοκρατική αυτονομία τους και αναπτύσσοντας μια διαλογική σχέση με τους άλλους πολίτες, με όρους κριτικής επιχειρηματολογίας, αναστοχασμού και έλλογης αντιπαράθεσης. Μέσα από τη δημοκρατική διαπαιδαγώγηση, οι πολίτες είναι επίσης σε θέση να αναπτύξουν μια σειρά από πολιτικές δεξιότητες, ικανότητες και αρετές, χρήσιμες τόσο για την ίδια την υπεράσπιση της πολιτικής στη διευρυμένη πλέον ευρωπαϊκή δημόσια σφαίρα, όσο και για την αναζήτηση του ευρύτερου - ευρωπαϊκού - συμφέροντος. Μέσω της δημόσιας φιλοσοφίας που προτάσσει η νέα πολιτική ενότητα της Ευρώπης, οι πολίτες θα είναι σε θέση να εντείνουν τη δημοκρατική συμμετοχή τους στο δημόσιο βίο της ΕΕ, προκειμένου να καταστούν οι αποφασιστικοί φορείς των νέων δημοκρατικών

αλλαγών που απαιτεί η διαμόρφωση μιας συμμετοχικής ευρωπαϊκής *res publica*.

Συνεπώς προς αυτήν την κατεύθυνση, και με αναφορά στο ευρύτερο θεσμικό περιβάλλον της Ευρώπης, η Ελλάδα αποδίδει ιδιαίτερη σημασία στην ανάπτυξη και υλοποίηση των στόχων του Προγράμματος του Συμβουλίου της Ευρώπης, «Παιδεία της Δημοκρατίας», οι οποίοι αφορούν τη διάδοση των αρχών που πρέπει να διέπουν τη συγκρότηση και λειτουργία μιας δημοκρατικής πολιτείας, βάσει των επιταγών της διαπολιτισμικής ανεκτικότητας, της κοινωνικής συμπερίληψης και της αλληλεγγύης. Αυτό άλλωστε αναδεικνύεται ως το ουσιώδες μέλημα της δημοκρατικής παιδείας: η καλλιέργεια πολιτικών αρετών, μέσω των οποίων οι πολίτες, ως ελεύθεροι και ίσοι, μαθαίνουν να επιτυγχάνουν τους στόχους τους σε πολλαπλά πεδία πολιτικών και κοινωνικών διεκδικήσεων, μέσα από τον ανοικτό δημόσιο διάλογο και την ελεύθερη διακίνηση των ιδεών. Στο πλαίσιο αυτό, και με γνώμονα την ανάπτυξη και ενίσχυση της ικανότητας των νέων να συμπεριφέρονται δίκαια, εμφορούμενοι από μια δημόσια φιλοσοφία ανεκτικότητας, αλλά και της ιδιαίτερης σημασίας που αποδίδεται στην ενεργή συμμετοχή τους στα κοινά, η Ελλάδα συμμετέχει στις πανευρωπαϊκές διεργασίες του εν λόγω Προγράμματος, με βασική αποστολή την προσήλωση στη δημοκρατική διαδικασία και τη ρεπουμπλικανική αρχή «να ακούς την άλλη πλευρά». Οι επιμέρους θεματικές του Προγράμματος, όπως είναι η εκπαίδευση σε θέματα ανθρωπίνων δικαιωμάτων και η εξοικείωση των μαθητών με τις δημοκρατικές συνιστώσες μιας ελεύθερης και δίκαιης κοινωνίας, στοχεύουν στην εδραίωση ενός συμμετοχικού δημόσιου ήθους, μέσω καινοτόμων διδακτικών μεθόδων και εργαλείων εκπαίδευ-

σης. Οι βασικοί στόχοι του Προγράμματος περιλαμβάνουν: α) τη γνωριμία των μαθητών με θέματα ενεργών πολιτών και τις έννοιες των ανθρωπίνων δικαιωμάτων ως συστατικών στοιχείων του δημοκρατικού πολιτισμού, β) την ενίσχυση της αυτενέργειας των μαθητών μέσω της συνεργατικής μάθησης, γ) την ευαισθητοποίηση των μαθητών για την καταπολέμηση του αποκλεισμού και όλων των μορφών διακρίσεων, δ) την εξοικείωση των μαθητών με τις διαδικασίες αναγνώρισης της διαφορετικότητας σύμφωνα με τις επιταγές της πολυπολιτισμικής συμβίωσης, και ε) την ενίσχυση του νέου ρόλου των διδασκόντων ως ενεργών φορέων της γνώσης και όχι μόνον ως μεσολαβητών για τη μετάδοσή της. Προσφάτως δε, το Πρόγραμμα συμπεριέλαβε στις μελλοντικές του κατευθύνσεις: α) την ανάπτυξη της εκπαιδευτικής πολιτικής με στόχο την ενδυνάμωση της κοινωνικής συνοχής και ιδιαίτερα της κοινωνικής συμπερίληψης, β) τον εμπλουτισμό του ρόλου και των δεξιοτήτων των διδασκόντων, και γ) τη δημοκρατική διακυβέρνηση των σχολείων.

Μέσα από τη δυναμική της δημοκρατικής διαπαιδαγώγησης, τα μέλη της ευρωπαϊκής μαθητικής κοινότητας θα είναι σε θέση να αναπτύξουν και ταυτόχρονα να αξιοποιήσουν μια δέσμη δημοκρατικών αρετών για την αναζήτηση του κοινού συμφέροντος μέσα από τον σεβασμό της ταυτότητας του άλλου. Υπό αυτό το πρίσμα, η νέα και πολυσύνθετη ενότητα της Ευρώπης απορρέει από την κοινή δημοκρατική βούληση των πολιτών να επικρατήσει μια συμμετοχική αντίληψη για την πολιτική διακυβέρνηση, η οποία όχι μόνον δεν θα ακυρώνει το δικαίωμα των λαών στην αυτοδιάθεση, αλλά θα το ενισχύει μέσω της εθελοντικής ένταξής τους σε ένα οργανωμένο πολιτικό σύνολο, θεμελιωμένο πάνω στις αξίες της ελευθερίας,

της ισότητας και του κράτους δικαίου. Προϋπόθεση όλων αυτών είναι η καλλιέργεια της κριτικής σκέψης, στόχος ο οποίος εναρμονίζεται πλήρως με το θεμελιώδες πρόταγμα για την ποιοτική αναβάθμιση του περιεχομένου της ελευθερίας έκφρασης σε κάθε βαθμίδα της εκπαιδευτικής διαδικασίας ως αυθυπόστατης ανθρώπινης αξίας, με έμφαση στην ανάπτυξη νέων τρόπων για την πρόσληψη, την οργάνωση και τη διάχυση της γνώσης. Αυτό κρίνεται αναγκαίο, προκειμένου η Ευρώπη να μεταφράσει εμπράκτως τις ανησυχίες και τις προσδοκίες των νέων σε ποιοτικές επιλογές με στόχο την αναβάθμιση του εκπαιδευτικού αποτελέσματος και την οργανική σύνδεσή του με την προάσπιση μιας εκπαιδευτικής φιλοσοφίας με επίκεντρο τον ίδιο τον άνθρωπο.

Αξίζει λοιπόν όλοι να επενδύσουμε προς αυτήν την κατεύθυνση, όχι μόνον γιατί η ευρωπαϊκή προοπτική της δημοκρατικής παιδείας αποτελεί σήμερα την καίρια συνιστώσα μιας κοινής - πανευρωπαϊκής - εκπαιδευτικής (και κυρίως παιδαγωγικής) προσπάθειας να εμπεδωθούν και να εμπλουτιστούν ακόμη περισσότερο οι ιστορικές κατακτήσεις της σύγχρονης ευρωπαϊκής δημοκρατικής παράδοσης, αλλά και για να προκύψει ένα διαφορετικό εκπαιδευτικό σχέδιασμα για την Ευρώπη, το οποίο θα υπογραμμίζει τη συμβολή της ενεργού συμμετοχής των νέων κυρίως πολιτών στην κοινωνική νομιμοποίηση της διακυβέρνησης, αλλά και την αξιοποίηση των ποικίλων δημοκρατικών ευκαιριών που προσφέρει η ίδια η εκπαίδευση, αποδίδοντας νέο και ουσιαστικό περιεχόμενο στη διαχρονική καταστατική αποστολή της δημοκρατικής διαπαιδαγώγησης: την ανάγκη να προβάλλει και ταυτόχρονα να μορφοποιεί τον ηθικό κώδικα της ανθρώπινης ευθύνης και συμπεριφοράς, ικανοποιώντας με τον τρόπο αυ-

τό την εγγενή επιθυμία του ανθρώπου να αναμετράζεται διαρκώς με τη νόηση.

Νέες προκλήσεις για το μέλλον της Ευρώπης

Η εν λόγω διερεύνηση των συνθηκών δημοκρατικού μετασχηματισμού της ΕΕ φέρνει στο προσκήνιο το διαχρονικό ζήτημα της ελευθερίας. Το ρεπουμπλικανικό πρότυπο κρίνεται ως το κατάλληλο όχημα για την αναζήτηση μιας νέας έννοιας της ελευθερίας που συνδυάζει τις ποιοτικές επιλογές με την προσέγγιση της ΕΕ ως νέας μορφής πολιτείας, επικεντρώνοντας το ενδιαφέρον του σε ζητήματα ουσιαστικής, και όχι μόνον διαδικαστικής, νομιμοποίησης. Ειδικότερα, επεξεργάζεται τη δυνατότητα μιας εμπειρικά ενημερωμένης κανονιστικής προσέγγισης στη μεταεθνική δημοκρατία (βλ. Κ. Α. Λαυδάς, 2001: 1-11, και Κ. Α. Λάβδας & Δ. Ν. Χρυσόχου (επιμ.), 2004), η οποία επιχειρείται, όχι από τη σκοπιά μιας λειτουργιστικής θεώρησης, αλλά με όρους συμμετοχής των πολιτών σε ένα σύστημα πολιτικής που ενθαρρύνει την πολιτικότητα ακριβώς επειδή εγγυάται συνθήκες εξασφάλισης της ρεπουμπλικανικής ελευθερίας - ως απουσία δομικής εξάρτησης και κυριαρχησης. Ενθαρρύνεται, έτσι, η αναζήτηση θεσμικών μηχανισμών οι οποίοι είναι σε θέση α) να αναδείξουν

και να εγγυηθούν την ελευθερία ως μη-κυριαρχία και β) να ανταποκριθούν και σε ένα άλλο κριτήριο, που αποτελεί μετεξελιγμένη εκδοχή μιας κλασικής ρεπουμπλικανικής και ουμανιστικής αξίας. Να είναι δηλαδή σε θέση να ενθαρρύνουν το ενδιαφέρον στη δημοκρατική συμμετοχή και τη συνειδητοποίηση από τους πολίτες των τρόπων με τους οποίους το πολιτικό σύστημα της ΕΕ τους αφορά και αλληλεπιδρά με τη ζωή και τις αξίες τους. Ωστόσο, η σημερινή πραγματικότητα χαρακτηρίζεται και από πολυδιάσπαση και από την ανάδυση επιμέρους ταυτοτήτων και αξιολογικών προσανατολισμών.

Βάσει του φιλελεύθερου ρεπουμπλικανισμού, αντί να περιοριζόμαστε στα κληρονομημένα εθνικά όρια αναφορικά με τη διαπίστωση των επιμέρους οντοτήτων που συγκροτούν το ευρωπαϊκό σύστημα διακυβέρνησης, μπορούμε να επιχειρήσουμε την αξιοποίηση της πολυπλοκότητας των νέων συλλογικοτήτων και ταυτοτήτων για ένα σύνθετο, λειτουργικό «ομοσπονδισμό», συμπληρωμένο με την προσθήκη κριτηρίων που αφορούν την πολιτική των ταυτοτήτων και την αναγνώριση βάσει των αρχών της πολυπολιτισμικότητας. Η σημασία του εν λόγω προτύπου για την ΕΕ αφορά, α) τη δομική και ποιοτική προσέγγιση της ελευθερίας ως «μη-κυριαρχίας», β) τη συμμετοχική έμφαση της ρεπουμπλικανικής παράδοσης, γ) τη θεωρία των μεικτών τύπων διακυβέρνησης και τις ανάλογες θεσμικές ρυθμίσεις, και δ) την πλουραλιστική και πολυπολιτισμική δυνατότητα της φιλελεύθερης ρεπουμπλικανικής προσέγγισης. Στο πλαίσιο αυτό, το ρεπουμπλικανικό πρότυπο εστιάζεται σε έναν αξιοπρόσεκτο κανονιστικό-αναλυτικό συνδυασμό. Με την κανονιστική του διάσταση, εγκαλεί την πολιτική πράξη αναφορικά με το έλλειμμα που παρουσιάζεται σήμερα, τόσο ως προς τις ρεπουμπλικανικές αξίες του ευ-

ρωπαϊκού πολιτικού πολιτισμού (δομική έννοια της ελευθερίας, έννοιες συμμετοχής), όσο και ως προς τους θεσμούς εγγύησης των αξιών αυτών. Παράλληλα, συνεχίζοντας μια μακρά παράδοση ανάλυσης και ερμηνείας των μεικτών πολιτευμάτων, επισημαίνει την συνύπαρξη δημοκρατικών, τεχνοκρατικών και ολιγαρχικών στοιχείων στο εξελισσόμενο πολιτικό σύστημα της ΕΕ.

Εν μέσω έντονων θεωρητικών αντιπαραθέσεων, η ΕΕ εξακολουθεί επιδέξια, όπως ακριβώς και στο παρελθόν, να διαφεύγει ενός ευρέως αποδεκτού ορισμού για το πώς «πραγματικά» συγκροτείται και προς ποια κατεύθυνση οδεύει. Παρά το γεγονός ότι ο προσδιορισμός της αινιγματικής οντολογίας της εξαρτάται άμεσα από τη σχέση της με τα μέρη, η ΕΕ αποτελεί ήδη έναν καινοφανή - «μεταεθνικό» κατά Habermas - αστερισμό, πολυαρχικής φύσης, εκτός των συμβατικών μορφών κρατικότητας, αλλά διαθέτοντας αρκετές από τις βασικές ιδιότητες ενός σύγχρονου κράτους. Και είναι αυτή ακριβώς η διαλεκτική ένωση των κεντρομόλων δυνάμεων της ενοποίησης και των φυγόκεντρων δυνάμεων της αυτονομίας, που λειτουργούν παράλληλα (και επάλληλα) σε διακριτά αλλά αλληλεξαρτώμενα πεδία πολιτικής και κοινωνικής δράσης - ένα «μετακράτος», που εδραιώθηκε αρχικά σε ένα δυναμικό σύστημα κανόνων που προέρχονται από Διεθνείς Συνθήκες, προτάσσοντας τη μέθοδο της ανάθεσης εκτεταμένων εξουσιών σε κοινούς θεσμούς, και το οποίο δημιούργησε σταδιακά τις προϋποθέσεις για ένα νέο καθεστώς θεσμοθετημένης συνδιάθεσης μεταξύ κρατών και λαών. Αυτό το «πολιτικό σύστημα χωρίς κράτος» (βλ. Quermonne, 2005), το οποίο επιβεβαιώνει τη δυνατότητα συνύπαρξης «διαφορετικών προτύπων και διαδικασιών πολιτικής θεσμοποίησης», και διαφορετικών βαθμών και

μορφών κρατικότητας που μπορεί να αναδυθούν δίχως να οδηγήσουν σε έναν νέο τύπο κράτους, «σηματοδοτεί τις αρχές μιας νέας ιστορικής περιόδου στην εξέλιξη των πολιτικών θεσμών» (Λάβδας, Μενδρινού & Χατζηγιάννη, 2006).

Εδώ και μια δεκαετία, η πορεία της ευρωπαϊκής ενοποίησης εμφανίζει σαφώς εντονότερους βαθμούς πολιτικοποίησης σε σχέση με το παρελθόν, στοιχείο το οποίο διευκολύνει την ανάδυση ενός νέου κύκλου ενοποιητικής άσκησης και μηχανικής. Το παρόν στάδιο, αν και παραμένει κρατοκεντρικής έμπνευσης, έστω στον βαθμό κατά τον οποίο τα κράτη, μέσα από συνεργατικές νόρμες διακυβέρνησης, διατηρούν τον συνολικό έλεγχο της ενοποίησης, αποτελεί ένα ακόμη ενδιάμεσο στάδιο μετάβασης προς μια συνεκτική ευρωπαϊκή πολιτεία (Lijphart, 1977: 2). Η σύντομη ταξινόμηση των διαφορετικών φάσεων της ενοποίησης μας βοηθά να γεφυρώσουμε την απόσταση μεταξύ των προσεγγίσεων που ευνοούν την «κρατική αναλογία» (τη διεϊσδυση «πολιτειακών νορμών» στην οργάνωση της ΕΕ) και εκείνων που εστιάζονται στη μοναδικότητα της ΕΕ (είτε ως καινοφανούς διεθνούς συστήματος, είτε ως νέας μορφής πολιτείας). Οι συνέπειες της σταδιακής γεφύρωσης ανάμεσα σε διαφορετικά ρεύματα σκέψης συντείνουν σε μια βαθύτερη διερεύνηση του υβριδικού χαρακτήρα της ΕΕ. Αυτήν την ιδιότητα της ΕΕ επαναφέρει εκ νέου στο προσκήνιο της έρευνας η συζήτηση γύρω από τις ποικίλες μεταλλάξεις της κυριαρχικής κρατικότητας των συστατικών μερών.

Με τον τρόπο αυτό, η έρευνα στρέφει την οντολογική διερεύνηση της ΕΕ προς μια νέα κατηγορία πολιτειακής οργάνωσης, που τροφοδοτείται τόσο από τις συνιστώσες του διεθνούς δικαίου (διαφυλάσσοντας την κρατικότητα των μερών) όσο και του συνταγματικού δικαίου (προσομοιάζοντας τις πα-

ραδοσιακές διαδικασίες συγκρότησης πολιτείας). Αποτελεί έτσι ένα μεικτό - συμπολιτειακό - μόρφωμα, ο θεσμικός και λειτουργικός δυισμός του οποίου έγκειται στη σύμπραξη διαφορετικών πηγών δικαίου και στην ανασύνθεση της ικανότητας κυρίαρχων δρώντων να θεσμοθετούν σύνθετα καθεστώτα πολιτικής συνδιάθεσης ή συγκυριαρχίας. Η εν λόγω απεικόνιση της ΕΕ ως «ένωσης πολιτειών», «έχει ήδη αποκτήσει όλα τα βασικά στοιχεία ενός πολιτικού συστήματος ... [χωρίς να] ταυτίζεται με τα γνώριμα κρατικά μορφώματα» (Λάβδας, 2006). Η θεώρηση αυτή απαντά, έτσι, στο τι «πραγματικά» αντιπροσωπεύει η νέα ευρωπαϊκή συγκρότηση. Όπως εξηγεί ο Λάβδας με αναφορά στη συνθετότητα, την «πολυσφαιρικότητα» και την προδιάθεση για μια κανονιστική ανάγνωση της ΕΕ:

«... παρατηρούμε τη συνύπαρξη μιας ποικιλίας δημόσιων σφαιρών που μετεξελίσσονται, μέσα από σύνθετες αλληλεπιδράσεις των υλικών και ιδεατών παραγόντων που διαμορφώνουν την ευρωπαϊκή πολιτική ... Μπορούμε να προσεγγίσουμε τον ευρωπαϊκό πολιτικό χώρο ως σύνολο διαφορετικών σφαιρών, στον οποίο τα στοιχεία πολυσφαιρικότητας συνδυάζονται με στοιχεία κοινών σημείων αναφοράς. Αυτές ακριβώς τις κοινές αναφορές σε ζητήματα που αφορούν τόσο τη ζωή και εργασία όσο και την άμεση πολιτικότητα (προδιάθεση για, και δυνατότητα εμπλοκής στα κοινά) επιχειρούν να ενισχύσουν οι ρεπουμπλικανικές προσεγγίσεις, τόσο στο επίπεδο της πολιτικής κουλτούρας όσο και σε εκείνο του θεσμικού σχεδιασμού» (ο.π.).

Συμπέρασμα

Ενώ η ΕΕ παραμένει, κατά την έκφραση του Delors, *un objet politique non-identifié*, η δυναμική της κινείται στα όρια

ενός «νέου κρατοκεντρισμού», επιβεβαιώνοντας τον κυρίαρχο ρόλο των κρατών στις μεταβολές του γενικού συστήματος. Η εν λόγω θέση υποστηρίζει ότι, αν και η ΕΕ παραπέμπει σε έναν νέο πολιτικό αστερισμό, στη λογική μιας συμπολιτείας ή μιας συναινετικής συνομοσπονδίας (βλ. Τσάτσος, 2001; Chryssochoou, 1998), η νέα διαλεκτική μεταξύ κυριαρχίας και ενοποίησης δεν οδήγησε σε καταστατικές δεσμεύσεις για μια κοινή στρατηγική εκδημοκρατισμού. Αν και η προοπτική της Συνταγματικής Συνθήκης ενίσχυσε αρχικά τις προσδοκίες για μια κοινή πολιτική ταυτότητα, η όλη διαδικασία επιβεβαίωσε τα ίδια τα όρια της ενοποίησης (Τσινισιζέλης & Χρυσόχου, 2005). Αυτό που η Συνταγματική Συνθήκη δεν κατάφερε να επιφέρει δεν ήταν απλώς ένα κοινό δημοκρατικό όραμα, αλλά η πεποίθηση ότι κάτι τέτοιο δεν μπορεί να καταστεί σύντομα εφικτό. Κι αυτό γιατί η λειτουργία της ΕΕ εξακολουθεί να καθορίζεται βάσει ενός ανήσυχου συμβιβασμού μεταξύ ετερόκλητων και συχνά αμφίσημων εθνικών προτιμήσεων. Όπως κάθε άλλη πολιτεία που φιλοδοξεί να μετεξελιχθεί σε δημοκρατία, έτσι και η ΕΕ οφείλει να αναβαθμίσει τις προϋποθέσεις για ενεργή δημόσια συμμετοχή στην προοπτική μιας μεταεθνικής *res publica*. Στο επίπεδο της πολιτικής θεωρίας, η νέα πραγματικότητα (που εν μέρει διαπιστώνεται, εν μέρει κυοφορείται) αξιώνει νέες προσεγγίσεις για την ανάλυση των όρων νομιμοποίησης της ΕΕ: άλλωστε, η πολιτική θεωρία είχε πάντα ως βασική λειτουργία (και) αυτή της νομιμοποίησης των πολιτικών συστημάτων (Habermas, 1979). Αυτή η αξίωση ανασυνθέτει τη θεωρητική συζήτηση γύρω από την απεικόνιση της ΕΕ ως σύνθετης πολιτείας, εμφορείται από την αρχή της διεπιστημονικότητας και παραμένει ανοικτή στην αναζήτηση νέων και κυρίως αναστοχαστικών θεωρήσεων.